

ПРОБЛЕМА КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ ДО РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-МОВНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

*Олена ЛУЦАК,
учитель-методист української мови та літератури,
Київська гімназія східних мов №1*

Статтю присвячено актуальній проблемі розвитку культурно-мовних цінностей учнів на уроках української мови на засадах компетентісного, діяльнісного й особистісно орієнтованого підходів. На основі чинних державних документів (Державного стандарту базової і повної середньої освіти, оновленої навчальної програми), Концепції нової української школи, сучасної методики навчання, досвіду дослідно-експериментальної роботи окреслено роль ціннісного підходу в становленні особистості учня як громадянина-патріота, компетентного мовця. Особливу увагу приділено питанню комунікативної компетентності. Авторка пропонує приклади використання ситуативних завдань, які поєднують знанневий, діяльнісний, ціннісний компоненти й орієнтовані на особистісний досвід учнів.

Ключові слова: методика навчання української мови, культурно-мовні цінності, розвиток культурно-мовних цінностей, комунікативно-діяльнісний, компетентісний, соціокультурний підходи, особистісно орієнтоване навчання, мовна особистість, мовна компетенція, комунікативна компетенція, культура мовлення, ситуаційний метод.

II *оставлення проблеми у загальному вигляді.* Одним із стратегічних завдань сучасності для українського суспільства є реформування системи освіти, яка б забезпечила підготовку компетентного випускника, здатного до розбудови власної життєвої стратегії та досягнення життєвого успіху в умовах глобальних змін і викликів [11, с. 19]. У зв'язку з цим гостро постає потреба переорієнтації процесу навчання на розвиток особистості учня, формування його ключових і предметних компетентностей в умовах Нової української школи.

Аксіологічний (ціннісний) підхід є пріоритетним у розвитку особистості. Як зазначено в Концепції нової української школи, ціннісні ставлення й судження слугують базою для щасливого особистого життя та успішної взаємодії з суспільством. Освітній процес має орієнтуватися на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність) [5, с. 19].

У процесі набуття життєвої компетентності відбувається становлення особистості як громадянина-патріота своєї держави. Компетентний випускник основної школи, як зазначено у оновленій на компетентісній основі навчальній програмі для 5–9 класів, — «...це патріот України, який знає її історію; носій української культури, який поважає культуру інших народів; компетентний мовець, що вільно спілкується державною мовою, володіє також рідною (у разі відмінностей) й однією чи кількома іноземними мовами...» [11, с. 19] Отже, можемо говорити про розвиток культурно-мовних цінностей.

Культурно-мовні цінності — це система створених у певній мовленнєвій культурі усталених логіко-психологічних формулювань, висловлювань, способів організації думок, які дають змогу суб'єкту бути успішним у спілкуванні, діяльності, взаєминах з іншими [7, с. 169].

Розвиток культурно-мовних цінностей особистості розглядається як чинник збереження чистоти української мови як державної, культурної самобутності українського народу, етнічної ментальності, національних цінностей народу [7, с. 168].

Аналіз публікацій. Стратегічним орієнтиром для організації навчання української мови у сучасній школі є Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2015-2025 рр., Концепція мовної освіти в Україні, Державний стандарт базової і повної середньої освіти, Концепція нової української школи, оновлені навчальні програми з української мови. Нова методика навчання української мови спирається на теорію лінгводидактики та сучасні наукові розвідки (В. Безпалько, Б. Бім-Бад, В. Болотов, Н. Бордовська, С. Гончаренко, М. Кларін, В. Монахов, М. Олешков, Є. Полат, В. Раєвський, В. Серіков, В. Ситаров, В. Химинець, В. Юдін та ін.).

Чинні програми з української мови та літератури, складені на основі Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392), ґрунтуються на засадах компетентісного, когнітивно-комунікативного, особистісно зорієнтованого й діяльнісного підходів до навчання [8, с. 3].

Пріоритет особистості учня в організації освітнього процесу є ключовим принципом особистісно орієнтованого навчання й виховання. «Нова українська школа буде працювати на засадах особистісно орієнтованої моделі освіти. У рамках цієї моделі школа максимально враховує права дитини, її здібності, потреби

Педагогічний досвід

та інтереси, на практиці реалізуючи принцип дитиноцентризму» [5, с. 17].

Сучасні вимоги до формування особистісно орієнтованого підходу визначені в дослідженнях таких відомих психологів, як К.О. Абульханова-Славська, О.Г. Асмолов, В.В. Давидов, В.О. Молярко, Л.М. Проколієнко, В.В. Сериков, В.В. Столін, В.О. Татенко, І.С. Якиманська та ін. [4, 33].

Оновлена програма орієнтована на формування комунікативної компетентності. Отже, мають бути враховані набутки лінгвістів із проблем комунікативної орієнтованості всіх типів і одиниць мовної системи, комунікативних стратегій і тактик (Т. Анісімова, Ф. Бацевич, Н. Болотнова, Н. Валгіна, С. Гайда, В. Дементьев, О. Іссерс, З. Курцева, Т. Матвеева, О. Матяш, В. Мещеряков, В. Погольша та ін.). Проблеми мовної особистості втілюються в працях Ф. Бацевича, Ю. Караулова, В. Парашука, О. Семеняка та ін.

Мета статті — з'ясування змісту та особливостей роботи вчителя української мови з розвитку культурно-мовних цінностей учнів на основі компетентного та особистісно орієнтованого підходів, теорії мовної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Серед ключових компетентностей, визначених у Концепції нової української школи, першою названо спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами. Це вміння усно і письмово висловлювати й глумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання, письмо, застосування мультимедійних засобів). Здатність реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ — у навчанні, на роботі, вдома, у вільний час. Усвідомлення ролі ефективного спілкування [5, с. 11]. Не менш важливими для формування мовної особистості є такі ключові компетентності, як соціальні та громадянські компетентності (передбачають вміння аргументовано і грамотно висловлювати власну громадянську позицію, співпрацювати з іншими на результат, запобігати конфліктам і розв'язувати їх; досягати розумних компромісів), загальнокультурна грамотність (уміння використовувати українську мову для духовного і культурного самовиявлення; дотримуватися норм української літературної мови та мовленнєвого етикету; використовувати досвід взаємодії з творами мистецтва в життєвих ситуаціях та ін.) [11, с. 22].

Засвоєння всіх ліній змісту мовної освіти, визначених Державним стандартом, — мовленнєвої, мовної, соціокультурної і діяльній (стратегічній) — формують комунікативну компетентність особистості, сприяють розвитку національної самосвідомості, патріотичному, морально-етичному та естетичному вихованню учнів.

Київська гімназія східних мов №1 — унікальний навчальний заклад. Вона має славу історію, є флагманом у розробці нового змісту освіти, у впровадженні сучасних педагогічних технологій, компетентного та особистісно орієнтованого навчання. З 2012 року у гімназії здійснюється дослідно-експериментальна робота за темою: «Реалізація інноваційної моделі розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей учнів».

Чільне місце в освітній системі займає виховання морально-громадянських, етнонаціональних, особистісних гуманістичних якостей юних громадян-патріотів

України на основі особистісно орієнтованої освіти, педагогіки толерантності, діалогу культур.

Реалізація завдань розвитку культурно-мовних цінностей на уроці української мови спирається на компетентнісний, системний, діяльнісний, особистісно зорієнтований підхід [7, с. 170] до освітнього процесу.

Стратегічно важлива для мовного компонента комунікативна компетентність, яка є невід'ємною складовою структури змісту освіти, передбачає оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності, основами культури усного й писемного мовлення, базовими вміннями і навичками використання мови в різних сферах і ситуаціях. [2, с. 2]. Особливу увагу приділяємо розвитку комунікативної компетентності на засадах культурно-мовних цінностей особистості. Формуємо внутрішню потребу бути комунікативно компетентною особистістю, адже це є передумовою успішної самореалізації в майбутньому.

Комунікативність навчального процесу означає його подібність до реального процесу спілкування за такими основними ознаками: цілеспрямований та мотивований характер мовленнєвої діяльності; наявність взаємостосунків між учасниками акту спілкування, що утворює ситуацію спілкування, яка і забезпечує мовленнєве партнерство; використання тих предметів обговорювання, які дійсно важливі для учнів конкретного віку та рівня розвитку; застосування мовно-виражальних засобів залежно від мети і обставин спілкування.

Комунікативний підхід зокрема реалізується в ситуативних завданнях, які ґрунтуються на залежності висловлювання від мовленнєвої ситуації.

В основі створення ситуативних завдань лежить активізація процесу пізнання через моделювання ситуацій (кейс-метод). Ситуативність широко використовується у методиці навчання (Ю. Пассов, І. Бім, Г. Пальмер, П. Демченко, А. Імамов, І. А. Рапопорт, О. Багрянцева, С. Гапонова, О. Сидоренко, П. Шеремета, Кузнецова І. та ін).

Ситуативний характер навчання дає можливість занурити навчальний матеріал у штучно створене соціальне середовище, виявити компетентність окремого учня в конкретній ситуації [1, с. 113].

Розроблені нами дидактичні матеріали різноманітні за тематикою і спрямовані на формування не тільки мовної, мовленнєвої, комунікативної, а й соціальної компетентності (формування світоглядних і загальнолюдських ціннісних орієнтирів; культурно-мовних, морально-громадянських цінностей особистості, в першу чергу патріотизму, національної гідності, толерантності, милосердя).

Особливо актуальними для гімназистів сьогодні є завдання з тем: «Мандрівка Україною», «Україна — європейська держава», «Віконце Сходу», «Українська мова в країнах світу», «Гімназія — дружна сім'я», «Вивчаємо Шевченка по-новому», «Лист воїнам АТО», «Солдатське братство», «Алея Героїв Небесної Сотні» та ін.

Тема. Написання префіксів. 5 клас.

Завдання: доберіть префікси, поясніть орфограму «Літери з-, с- у префіксах з-, с-». ..рання, ..просоння, питати, ..дивуватися, ..пробувати, ..ніяковіла, ..хвійована, ..радіти, ..хочеться, ... прийняли, ... дружилися.

Уявіть ситуацію: у вашому класі з'явилася новенька (новенький) — дівчинка (хлопчик) з іншої міста чи країни і ще не дуже добре володіє українською. Опишіть вашу першу зустріч, використовуючи утворені слова. Що б ви розповіли новій однокласниці (однокласнику) про нашу гімназійну родину?

УМР. Тема. Особливості побудови художнього і наукового описів.

Опис предмета в художньому стилі. Опис тварини в художньому стилі.

5 клас.

Життєва ситуація. Вже тиждень, як на зупинці, що розташована недалеко від вашого будинку, оселився бездомний песик. Діти назвали знайду Жучком. Мешканці сусідніх будинків підгодовують його, дехто навіть хотів забрати додому. Але вірний собака не відходить далеко від зупинки і з надією дивиться на дорогу. Чи доводилося вам чути про такі випадки у житті? Собака Хатіко з Японії чекала господаря в аеропорту дев'ять років!

Придумайте продовження цієї історії із щасливим кінцем. Введіть у вашу розповідь опис песика. Використайте словосполучення: *сумні карі очі, привітний, розумний (стривожений, уважний) погляд, чорний блискучий ніс, коричнева*

(чорна, руда) кудлата (гладенька) шерсть, короткі (довгі) міцні лапи, куций (бубликом) хвостик, видовжений (плаский) писок (мордочка), скривджений, стривожений, зраджений. Використайте їх у своїй розповіді. Яким стане тваринка, коли її знайдуть? Пам'ятаймо про те, що ми відповідаємо за тих, кого приручили!

Уявіть, що загубився ваш домашній улюбленець (кіт, собака, папуга). Щоб швидше його знайти, ви з батьками вирішили скласти оголошення і розклеїти їх біля під'їзду, в парку і навіть розмістити на сайті оголошень. Складіть текст оголошення, який би містив опис тварини (птаха).

Тема. Словотвір. Зміни приголосних за творення слів. 6 клас

Життєва ситуація. До Дня захисника України в гімназію запросили бійців АТО, які зараз захищають нашу Батьківщину. Розкажіть про враження від цієї зустрічі, використовуючи слова *солдат, брат, захисник, вояк, волонтер* та утворені від них за допомогою суфіксів -ств(о), -зтв(о), -цтв(о), -ськ-, -зьк-, -цьк- (якщо це можливо) Як ви розумієте слово *волонтер*? Чи доводилося вам чути про таких людей? Чим вони допомагають нашій армії?

Тема. Лексикологія. Групи слів за походженням. 6 клас

Уявіть ситуацію: під час екскурсії до історичного музею ви багато дізналися про козацьчину. На уроці мови ваш однокласник (однокласниця) стверджував (-ла), що слова *жупан, цукор, люлька, козак, чумак* — власне українські. Доведіть, що деякі запозичення «ховаються» за супі українськими словами. Чому так відбувається? Як це пов'язано з історією України? Використайте таку пам'ятку про запозичення зі східних мов:

*Валіза, жупан, пава арабська;
цукор, шаль - індійська;*

люлька, кишеня, кум, шаровари, борщ, груша — перська;

козак, кобза, курінь, чумак, чабан, ватага — з тюркських мов.

Доповніть цю інформацію, скориставшись мовознавчими сайтами та довідниковою літературою. Укладіть власний словничок цікавих запозичень зі східних або європейських мов.

Тема. Написання не з різними частинами мови. 7 клас

Уявіть ситуацію: ваш однокласник переїхав до іншої країни кілька років тому, але ви продовжуєте спілкуватися через Skype. Яка розмова про сучасні події в Україні могла б відбутися між вами? Використайте наведені нижче слова. Пригадайте правила правопису не з іменниками.

Правда — неправда, свобода — неволя, любов — ненависть, сміливість — нерішучість, не друг, а ворог; не байдужість, а допомога; не поразка, а перемога; не війна, а мир.

Тема. Прислівник. 7 клас

Уявіть, що вам треба розказати про козацькі традиції своєму молодшому брату. Складіть невеличке оповідання (казку), використовуючи прислівники та прислівникові сполучення: *з діда-прадіда, по-козацьки, по-нашому, по-молодецьки, пліч-о-пліч, верхи, стрімголов, нарівні, зненацька, без упину, будь-що-будь, під силу* та ін.

Поясніть написання прислівників та спосіб їх творення.

Тема. Відокремлені члени речення. 8 клас.

Уявіть ситуацію. Вашому класу доручили підготувати проект «Мандрівка Україною» Підготуйте мультимедійну презентацію. Про який куточок України ви б хотіли розповісти? Розподіліть теми: «Мій Київ», «Місто Лева», «Славетне Запоріжжя», «Одеса — перлина Чорного моря» та інші. До кожного слайду підготуйте текстовий супровід, використовуючи якомога більше речень з відокремленими та уточнювальними членами речення. Поясніть правопис власних назв.

Тема. Звертання та вставні слова. Я клас

Попрацюйте в парах. Уявіть, що ви киянин (киянка) та гість Києва.

Використавши деякі з поданих нижче звертань та вставних слів, складіть і розіграйте діалог. З'ясуйте, як дістатися від залізничного вокзалу (автовокзалу) до Майдану Незалежності (Європейської площі, Софійської площі). У репліки діалогу введіть стислий опис місцевості.

Добродію, ласкавий пане, може, між іншим, на щастя, на мій погляд, отже, по-перше, по-друге.

Пам'ятайте, звертаючись до малознайомої людини, варто уникати прямих звертань. Можна почати так: Скажіть, будь ласка, як... Дозвольте звернутися, Можна вас запитати...? Вибачте, як пройти до...?

УМР. Тема. Усний твір-роздум на суспільну тему. 9 клас

Життєва ситуація. Згідно з наказом президента

Педагогічний досвід

України Петра Порошенка, 21 листопада оголошено Днем Гідності та Свободи. Як ви розумієте ці поняття? Уявіть, що ви маєте змогу поділитися своїми думками з якоюсь видатною людиною сучасності або минулого. З ким би ви хотіли поспілкуватися?

Прочитайте уривок з поезії М. Шевченка: Ми всі в душі потроху від Шевченка. Нехай дрібні, нехай собі маленькі, Але за ним — той тягнемся увись. Дивись, хребти розправились, мов струни, Дивись, коліна гояться, дивись! Які якості, на вашу думку, нам, українцям, треба виховувати в собі, щоб не почуватися маленькими? Побудуйте усний роздум, використовуючи слова і словосполучення честь, гідність, прагнення до свободи, європейський вибір.

Висновки. Мовна освіта, мовне виховання є основою розвитку культурно-мовних цінностей учнів. Українська мова є пріоритетною в розвитку мовної особистості. Успішна реалізація завдань розвитку культурно-мовних цінностей особистості спирається на компетентсний, діяльнісний, особистісно орієнтований підходи. Особистісно орієнтоване навчання на уроках української мови дозволяє розвивати індивідуальні пізнавальні та творчі здібності кожної дитини, максимально виявити і використати її суб'єктивний досвід, допомогти пізнати себе, самовизначитися і

самореалізуватися як компетентна національно свідомо, духовно багата мовна особистість. Передумовами успішної організації навчання мови є комунікативна спрямованість, мотивованість, ціннісна орієнтація, проблемність, змістовність, ситуативність.

The article is dedicated to the actual problem of the development of lingvo-cultural values of the students at the lessons of Ukrainian language on the basis of competency, activity and personality-oriented approaches. On the basis of valid state documents (the State standard of basic and complete secondary education, updated educational programs), the Concept of a new Ukrainian school, modern teaching methods, experience of experimental work, the author outlines the role of value approach in the formation of the student's personality as a citizen- patriot. Particular attention is paid to the issue of communicative competence. The author presents examples of using situational tasks that connect knowledge, activity, value components which are oriented to the student's personal experience.

Keywords: Ukrainian language teaching method, lingvo-cultural values, development, communicatively - active, competent, socially-cultural approaches, personality oriented teaching, lingual personality, lingual competence, communicative competence, development, situ- ative method.

Література

1. Голуб, Н.Б. Концептуальні засади сучасної методики навчання української мови взагаліноосвітній школі [Текст] / Український педагогічний журнал — 2015. — №1. — с. 107—111
 2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/derj-stand.html>
 3. Енциклопедія освіти (Текст) / Акад. пед. наук України/головний редактор В.Г. Кремень. — К : Юрінком Інтер, 2008 — 1040 с.
 4. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій (Текст) / Автор-укладач Н.П. Наволокова. — 2-ге вид. — Х.: Вид група «Основа», 2012. — 176 с.
 5. Концепції нової української школи (Електронний ресурс). — Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczya.html>
 6. Пасинок, В.Г. Основи культури мовлення. Навчальний посібник (Текст). — К: Вид-во «Центр учбової літератури», 2012. — 183 с.
 7. Сазченко, М.П. Науково-теоретичні підходи до розвитку культурно-мовних цінностей учнів у контексті дослідно-експериментальної роботи в гімназії [Текст] / Дидактика: теорія і практика: збірник наукових праць. — К: 2016, — с. 160—171
 8. Українська мова. 10—11 клас. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Академічний рівень (Текст) / Г.Т. Шелехова, В.І. Новосолова, Я.І. Остаф. — К: Грамота, 2011. — 33 с.
 9. Шевцова, Л. С. Ситуативні завдання з розвитку зв'язного мовлення у 6 класі. [Текст] / Українська мова і література в школі. — 2001. — № 1. — С. 7—9
 10. Шелехова, Г.Т., Пентиліук, М.І. Українська мова. 5—9 клас: Програма для загальноосвітніх навчальних закладів [Текст]. — К, 2012. — 64 с.
- II. Українська мова. Українська література: методичні рекомендації МОН України щодо організації навчального процесу в 2017/2018 н. р.; оновлені на компетентсній основі навчальні програми для 5—9 класів ЗНЗ; мето
- IV. дичні коментарі провідних науковців щодо впровадження ідей нової української школи. — К: УОЦВ «Оріон», 2017
- V. —
- 192 с.

Бібліографічний опис: Луцак О. Проблема компетентісно орієнтованого підходу до розвитку культурно-мовних цінностей учнів на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*. 2018. № 2. С. 45—48.